

70-Cİ İLLƏR AZƏRBAYCAN NƏSRİNDƏ KƏND MÖVZUSU

Günəl Saleh qızı Hümətova (Pəniyeva)

ADPU

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

gunelpeniyeva@mail.ru

Xülasə

Azərbaycan kəndi və onun mürəkkəb, həm də aktual problemləri həmişə yazıçılarımızın diqqətini cəlb etmişdir. Təkcə ona görə yox ki, uca dağlar və coşqun çaylara, yaşıl tarlalara və münbit torpağa, zəngin və füsunkar təbiətə malik olan kənd əsrlərlə insan həyatı ilə bağlı olmuşdur, həm də ona görə ki, kənd xüsusilə indiki şəraitdə, həyat mənbəyi, çörək problemi deməkdir. Digər tərəfdən, kənddə elmi-texniki tərəqqinin, mədəniyyət və maarifin inkişaf səviyyəsi, yeni insanın – kənd zəhmətkeşinin xarakter və şəxsiyyətinin formalaşması prosesi kənddə daha tez nəzərə çarpır. Bu proses və problemlər kənd haqqında yazan müəlliflərin diqqət mərkəzindədir. *“Ədiblərimiz kənd həyatını müntəzəm olaraq izləyir. Kəndimizin taleyini düşünür, onun təəssübünü çəkir, qayğılarını öz qayğıları kimi dərindən duyur və*

bununla yaşayırlar. Bir sözlə kəddən yazan ədiblərimiz kəndlə ünsiyyəti olan, kənd mövzusunda işləməyə mənəvi haqqı çatan səriştəli yazıçılar kimi görürük..(3.səh.147)”

Məhz bu tədqiqatın da əsas məqsədi 70-ci illər nəsr nümunələri əsasında kənd mövzusunda toxunaraq həmin dövrün ictimai- siyasi vəziyyətini müəyyənləşdirməkdir. Müasir şəraitdə əhalinin şəhərlərə axını və bu zəmində qohumluq və ailə münasibətlərində özünü göstərən konfliktlər bir sıra ictimai-iqtisadi, psixoloji amillərlə şərtlənir. Lakin 70-ci illər Azərbaycan kəndinin həyatını geniş planda göstərən, adamların məişətində və psixologiyalarında yaranan dəyişiklikləri əks etdirən əsərlərə ehtiyac vardır. Bu fikrimizi 1971-ci ildə Ulu öndərimiz H.Ə.Əliyev Azərbaycan yazıçılarının V qurultayındakı çıxışında qeyd etdiyi fikirlə təsdiqləyə bilərik: *“Oxucu sizdən sosialist kəndi haqqında daha çox tam dəyərli əsərlər gözləyir. Sosialist kəndində əmək də, insanlar da keçmişdəki kimi deyil, yenidir. Kolxozçu kəndli texnikaya yiyələnibdir, təsərrüfatı aqronomiya elminin müasir nəaliyyətləri əsasında idarə edir. İndi kəndli – şüurlu əməkçidir, təhsili və böyük mədəni tələbləri olan yeni insandır. Onun həyatını, əməyini, zəngin mənəvi aləmini göstərmək bədii ədəbiyyatın çox vacib vəzifəsidir.”(5.səh.6)* Bu fikirlərdən və çıxışdan sonra yazıçılar öz əsərlərində kəndli obrazlarını yaratmış və bu əsərlərdəki qəhrəmanlar peşə etibarını ilə müxtəlif adamların obrazlarıdır; fəhlə (İ.Əfəndiyevin Sarıköynək, Valeh obrazları), qəssab (S.Əhmədovun Hüsən obrazı), memar (Anarın Fuad obrazı), fermer (S.Səxavətin Güli obrazı) və s. Yaradılmış bu obrazlar işlənmə yerinə və vəziyyətinə görə tamami ilə əvvəlki obrazlardan fərqlənir. Beləki, əgər 30-60-cı illər nasirləri kəndlini tarlada, zəmidə, fermada təsvir edirdilərsə, 70-ci illər nasirləri isə əsərlərində kəndlini imarət sahibləri ilə sadəcə güzəran keçirən zəhmətkeşlər arasında olan maddi bərabərsizliyin, mənəvi uçurumun təzadı, ictimai konfliktin əsas iştirakçısı kimi təsvir edirdilər.

Açar sözlər: nəsr, kənd, şəhər, nümunə, ədəbi- tənqid, yazıçı.

Summary

The Azerbaijani village and its complex and urgent problems have always attracted the attention of our writers. Not only because the village with high mountains and flowing rivers, green fields and fertile land, rich and charming nature has been connected with human life for centuries, but also because the village, especially in the present conditions, means the source of life, the problem of bread. On the other hand, the level of development of scientific and technical progress, culture and education, the process of forming the character and personality of a new person - a village worker is more noticeable in the village. This process and problems are the focus of the authors who write about the village. "Our writers follow village life regularly. They think about the fate of our village, feel its prejudice, feel its concerns as deeply as their own, and live with it. In a word, we see our writers who write about labor as competent writers who communicate with the village and have the moral right to work on the topic of the village..(3.p.147)"

The main goal of this research is to determine the socio-political situation of that period by touching on the rural theme based on the prose examples of the 70s. In modern conditions, the flow of the population to the cities and the conflicts that manifest themselves in kinship and family relations are determined by a number of socio-economic and psychological factors. However, there is a need for works that show the life of the Azerbaijani village in the 70s in a broad plan, and reflect the changes in people's everyday life and psychology. We can confirm this opinion with the opinion expressed by our great leader H.A. Aliyev in his speech at the 5th congress of Azerbaijani writers in 1971: "The reader expects more full-value works from you about the socialist village. Labor and people in the socialist village are not the same as in the past, they are new. The collective farmer has mastered peasant techniques, manages the farm based on the modern achievements of agronomic science. Now the peasant is a conscious worker, a new person with education and great cultural demands. It is a very important task of fiction to show his life, work, and rich spiritual world."(5.p.6) After these ideas and speeches, writers created images of peasants in their works, and the heroes in these works are images of different people by profession; worker (characters of Sarıköynək and Valeh by I. Əfəndiyev), butcher (character of Hüsən by S. Əhmədov), architect (character of Fuad by Anar), farmer (character of Güli by S. Səxavet), etc. These created images are completely different from the previous images due to the place and condition of processing. So, if the poets of the 30s and 60s depicted the peasant in the field, on the ground, on the farm, the poets

of the 70s depicted the peasant in their works as the main participant in the social conflict, the contrast between the material inequality and the moral gap between the owners of mansions and the workers who are just living. .

Key words: prose, village, city, example, literary criticism, writer.

Kənd mövzuda yazılmış əsərlərin içərisində İsa Hüseynovun “Saz”, “Kollu Koxa” povestləri və “Şəppəli” hekayəsi, S.Əhmədovun “Qanköçürmə stansiyası” povesti və bu kimi bir neçə nəsrin nəsr əsərlərini nümunə kimi gətirə bilərik. Bu əsərlərdə yazıçıların psixoloji təhlilləri, incə müşahidə qabiliyyətləri, yetkin obrazları ilə diqqəti cəlb edir. Ümumi olaraq kənd mövzusunda yazılmış bütün əsərləri (30-cu ildən 60-cı illərə qədər yazılmış nəsr əsərlərini nəzərdə tuturuq P.G) təhlil etdikdə bunun şahidi olarıq ki, bu tipli əsərlərin çoxu bir-birinə oxşayır. Kənd və şəhərlərimizdə bir-birinə bənzəyən, hətta eyni olan hadisələr çoxdur. Bir sıra əsərlərdə münaqişə xəttini böyük ədibimiz M.Cəlal təxminən belə müəyyənləşdirib: “ kənddə tufeylilər, yaramazlar kolxozu, fermanı dağıdırlar. Yerli qüvvələr bunun öhdəsindən gələ bilmirlər. Ancaq şəhərdən, ali təhsil alıb qayıtmış bir aqronam, raykom katibi, kolxoz sədri və ya təhkimçi işə qarışır, asanlıqla vəziyyəti düzəldir.”(4. səh.107) Əlbətdə ədibin qeyd etdiyi kimi bu münaqişələri həmişə məhz ali təhsilli adamların doğru həll etməsi də həqiqət kimi qəbul edilə bilməz. Ali təhsilli olub həyatda səhv etmək, məğlub vəziyyətə düşmək mümkün olduğu kimi, ancaq həyatı təcrübədə böyüyüb, kamil təhsil almayıb, çox alimdən faydalı, qabaqcıl işlər görmək də mümkündür və belələri minlərlədir. Məhz bu kolxozda və sovxozda baş verən yenili, dəyişikliyi artıq kənddə doğulan və orada böyüyüb boya - başa çatan adi, siravi bir kəndli həll etməyə çalışır və bunun öhdəsindən də çox layiqincə gəlir.

İ.Hüseynov yuxarıda qeyd etdiyimiz əsərlərində kolxoz həyatının geniş lövhələrini qələmə almağa çalışmış, konkret problemlərə toxunur və bu problemlərin konturlarını kifayət qədər aydın şəkildə müəyyənləşdirmişdi. Kənd mövzusunda yazan başqa müəlliflərdən fərqli olaraq, bunların ətrafında müəyyən qəlibə salınmış sujet yaradır və personajları qruplaşdırmışdı.

Nasirin bu illərdə yazdığı “Saz” povesti sərt həyat həqiqəti ilə diqqəti daha artıq cəlb edir. İ.Hüseynov bu povestində məkan, hadisələr, iştirakçılar minimum həddə endirilmiş, məhdud ərazi tədqiq obyektinə çevrilmişdir. Lakin məhz təsvirin keyfiyyəti sayəsində povestin mənası məhdud aləmə sığmır, və müharibə illərinin mühüm mənada əxlaqi problemlərini xüsusi şəkildə əks etdirmişdir. Yazıçının bu povestində əhatəlik, genişlik bədii təfəkkürün mahiyyətində, xalq həyatına, kənd şəraitinin təsviri və kəndli obrazına münasibətdə mühafizə edilmişdir. Burada şəxsiyyət xalq içərisindən alınır və mənalandırılır, şəxsi arzu-niyyətləri də mütləq ictimai və vətəndaş siması ilə vəhdətdə göstərilir, insan bu vəhdətin vüsətində, sima və cazibəsində ləyaqət, gözəllik kəsb edir. Burada təsvir olunan iki qoca adi qoca deyil, iki el ağsaqqalı, böyük həyat yolu keçmiş iki qüvvətli şəxsiyyət qarşılaşdırılır və bunun sayəsində konfliktlər kəskinliyi artır. Povestə bu iki obrazın vastəsi ilə insanlara inam və inamsızlıq geniş şəkildə qeyd edilmişdir. Beləki, özünü şəxsi rahatlığından məhrum edən, ürəkdən camaata qulluq etmək istəyən və belə bir qulluq göstərdiyinə əmin olan bu fədakarlıq üçün başlıca inamını itirmiş Qılınc Qurban və hələ də insanlara tam şəkildə inanan və onların doğru yol ilə daim irəliləməyinə və yanlış yolda olanların da nə zamansa doğru yolu tapacağına tam şübhəsiz inanan İsfəndiyar kişinin mübarizəsini əks etdirir. Demək olarsa, hələ də öz köhnəliyini saxlayan haqqa, ədalətə inanan, tez- gec xeyrin qələbə çalacağına qəlbində böyük inam olan insanlarla, bu inamı itirən, cəmiyyətin axarı ilə yoluna davam edən insanların mübarizəsinin bədii təəcəssümüdür. Tənqidçilər əsərin ümumi qayəsini belə səciyələndirirlər: “ “Saz” povestindəki mübarizə sırf, mücərrəd mənəvi kolliziya deyildir, çünki aydın ictimai-tarixi və milli reallığında, zaman konkretliyində verilmişdir. Eyni zamanda bu mübarizə məhdud təəssürat yaratmış, mənası etibarlı ilə həmin reallıqdan bu kretilikdən kənara çıxır, odur ki, bu günə də səsləşir.”(2.səh.11-24) Məhz biz də əsəri oxuyub təhlil edəndə burada adi kəndli obrazı ilə deyil, müdrik, ağıllı, gənclərə daim yol göstərən, yaxşılıq etməyin faydalılığını və daim köməksizlərə əl tutmağın vacibliyini bildirən kədli siması ilə qarşılaşırıq ki, bu da bu illər nəsrinin toxunduğu əsas mövzulardandır ki, artıq yol göstərən ali təhsilli, şəhərdən gəlmiş biri deyil, kənddə yaşayan, heç bir təhsili olmayan adi kəndli obrazıdır.

70-ci illər nəsrində məişət problemi əsas yerlərdən birini tutur. Bu problem ədəbi tənqiddə diqqət, müzakirə, mübahisə obyektinə çevrilmişdir. A.Hüseynov Azərbaycan ədəbiyyatında bu tipli əsərlərə

nəzər salır, müasir nəsrin, o cümlədən yeni ədəbi nəslin qəhrəmanı tez - tez ailə - məişət fonunda, yaşayışının ən adi gündəlik təzahürlərində canladırıldığını qeyd edir. Elə bu keyfiyyətdən də nəsrdə zaman və məkan konkretləşir, dəqiqləşir. Tədqiqatçı həmin prosesi izləyir və belə nəticəyə gəlir ki, “bədi inikasda diqqət həmin təzahürlərə yönəldiyindən və hadisələrin cərəyanı da, ideya-mətləbdə də bu səciyyəvi müşahidələrlə, bir sıra hallarda zaman etibarı ilə də yığcamlaşır, obrazın həyatının həmişəki real axınının müəyyən anı – bir və ya bir neçə günü “iri planda” bütün qabarıqlığı və sanki ən xırda detalları ilə nəzərə çarpdırılır.” (1.səh.153)

Yekun olaraq qeyd edə bilərik ki, vaxtı ilə əhəmiyyətsiz, lüzumsuz sayılan təfəsilat indi bədii əsərlərin səhifələrində mühüm yer tutur, təsvirə təkidlə gerçəkliyin ən adi naxışları, fərdi problemlər gəlir. Biz əgər bu dövrdə yazılmış bir neçə nəsr nümunəsnə diqqət yetirsək məişət materialında geniş ictimai - əxlaqi mətləblər verildiyini görürük. Sadə, siravi adamların taleyini, insanın fərdi həyatının və səadətini, fərdi problematikanın bədii fikri ciddi məşğul etməsi yalnız sənətin öz ehtiyacından, irəliləyişinin qanunauyğun xarakterindən yox, həm də zamanın tələbindən doğur. Daha doğrusu, dövrün sənət qarşısında irəli sürdüyü aktual məsələ kimi mənalanır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. “Müasirlik problemi və nəsrin axtarırları”. “Azərbaycan” jurnalı, 1977, № 6, s.153 Hüseynov A. “Azərbaycan nəsr müharibə haqqında”. Azərbaycan SSREA – nın xəbərləri. Ədəbiyyat, dil və incəsənət seriyası. 1975, № 2, s.11-24.

2. Xəlilov P., Hüseynov A. Nəsrimizin üfüqləri. Bakı: Yazıçı, 1982, 184 s.

3. Mir Cəlil. Bədii nəsr yeni mərhələdə. Klassiklər və müasirlər. Bakı: Yazıçı, 1973, 296 s.

4. Seyidov Y. “Müasir nəsrimiz və kəndimiz”. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzet, 1979, 1 yanvar, s.6.